

Часто згадується дуб (Бут. 35:4; I Хрон. 10:12; Нав. 24:26 та ін.). Він був дуже розповсюджений у Палестині. Про це дерево треба було б сказати більше, бо і у нашій українській міфології, взагалі міфо-поетичних надбаннях європейських народів він посідає чи не найперше місце. Правда, згадуваний в Біблії різниться від європейського – зворотній бік його листя білявий. З-поміж інших дерев він вирізняється своїми якостями, передусім довголіттям, він слугував ізраїльтянам, та іншим народам, за місце пристанища, як будівельний матеріал, для виготовлення з нього ідолів та місця їх заховування, а ще частіше у Святому Письмі він називається для ідентифікації певних місцевостей, імен, подій і т.п. Наприклад, в родючій долині Мамре, що недалеко від м. Хеврона в Палестині, де жив праотець Авраам і де він та його наступники поховані, ріс дуб відомий як "дуб Авраама", під яким явився йому Бог в образах трьох ангелів і який простояв тут, шанований навіть арабами мусульманами, до 1889 року, коли-то був знищений бурею (Наука и религия. – №1. – 1992. – С. 10). Як алегоричний образ дуб оспівувався на зразок: "стогніть дуби басанські, бо повалився ліс непрохідний".

У Святому Письмі трапляються назви дерев, з ідентифікацією яких є певні труднощі, наприклад теребинт (Ос. 4:13). У біблійній енциклопедії (М., 1891, препринт. 1912) зазначається, що це дерево інколи змішували з дубом. Насправді ж – це окремий вид дерев з родини фісташкових, відомого не тільки на Близькому Сході але й південній Європі, що відзначається пишною кроною, що для країн, де росте, має особливе значення (тінь). Воно цінувалося своєю духмяною смолою (терпентиною) і, як дуб, досягало довгого віку, зокрема через пагінець, що відростав з кореня. Звідси, у Святому Письмі править алегорією вічної істини.

Дерево гофер (Бут. 6:14), про яке вже була згадка вище. Важко визначити, що за рослина мандрагора або мандрагор. Її плоди в Біблії називають "любовні яблука" або "мандрагорові яблука". Така рослина відома на Сході, а її плоди, подібні до цитрин, мають збуджуючі властивості, тому Рахіль, яка довго не мала дітей, домагалася цих плодів (Бут. 30:14).

Деревом називаються алое, бальзам, нарד, мирт та деякі інші.

Не впевнений, що в текстах книг Святого Письма Старого Завіту поза моєю увагою не залишилися невиявленими ще названі там окремі види дерев, або вироби з них, ситуації, в яких вони фігурують, не кажучи про відповідність духу Св. Письма моїх інтерпретацій цих моментів. Якщо при цьому я не допустився сумнівних, щодо них пояснень, то вважаю своє завдання виконаним.

УДК 745.51

Доц. Р.Б. Одрехівський, канд. мист. – НЛТУ України

СЮЖЕТ ЄСЕСЕВОВОГО ДЕРЕВА У ДЕКОРАТИВНІЙ РІЗЬБІ ІНТЕР'ЄРІВ ЦЕРКВИ ГАЛИЧИНИ

Простежено еволюцію сюжету Єсеевого дерева в іконостасній різьбі Галичини з другої половини XVII – до 20-х років XX ст. Накреслено перспективи подальшої розробки теми.

Ключові слова: іконостасна різьба, Єсееве дерево, царські врата.

The subject of Jesse's tree in iconostasis carvings of Galicia

The tree of Jesse as a subject of iconostasis carvings in Galicia at the second part of XVII to 1920 s is being shown in the article. Some perspective directions for further elaboration of the theme are determined.

Keywords: Jesse's tree, iconostasis carving, holy gates.

Після здобуття Україною незалежності розпочалось масове будівництво нових і реставрація старих церков. У зв'язку із оформленням інтер'єрів церков з'явився інтерес до відродження старих призабутих іконографічних сюжетів. До таких і належить тема родоводу Ісуса Христа – сюжет зображення Єссеєвого дерева. У різьбі по дереву в Україні цю тему, зазвичай, зображали на царських вратах.

У наш час в Україні повсюди відроджуються майстерні із виготовлення предметів церковного вжитку, в тому числі й іконостасів. Потреба у дослідженнях забутих сюжетів іконостасної різьби – як ніколи велика. Робота виконана згідно з НДР кафедри дизайну Національного лісотехнічного університету України.

Літератури за темою дослідження виявилось обмаль М. Драган у монографії "Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст. "принагідно охоплює і тему Єссеєвого дерева в іконостасній різьбі у XVII-XVIII ст. [1, ст. 78-79] Л. Летнянчин розглядає цю тему у монументально – декоративному живописі [2] на прикладі стінопису церкви Св. Юра у м. Дрогобичі Львівської області. Однак за межею дослідників опинились XIX і XX ст. та ряд інших питань, пов'язаних із сюжетом Єссеєвого дерева.

Ціль статті є: на основі аналізу праць попередників та власних польових досліджень інтер'єрів церков доповнити попередні дослідження, а також розширити хронологічні межі і охопити проблему не тільки XVI – XVIII століттями, як попередники, але і XIX та XX ст.

Наприкінці XVII ст. у різьбі царських врат українських іконостасів з'являється нова концепція теми царських врат – Єссеєве дерево [1,78] як подає М. Драган – це ілюстрація біблійного сюжету книги пророка Ісаї [1,78]. І справді, у книзі пророка Ісаї читаємо про те, що корінь Єссея стане прапором народам: "І вийде Пагінчик із пня Єссеєвого, і Галузка дасть плід із коріння його. І спочине на Нім Дух Господній, – дух мудрості й розуму, дух поради й лицарства, дух пізнання та страху Господнього. Його уподобання – в страху Господньому." [3, 11, 1-3].

Євангелісти подають нам кількість предків Ісуса Христа за родоводом Йосипа. Євангеліст Матвій подає родовід Ісуса, згідно якого від Авраама (з якого він веде перелік) до Йосипа, чоловіка Марії, матері Ісуса Христа, прожило 41 покоління, а від Єссея, який у переліку 13-й, – Йосип 28-й [4; 1, ст. 1-16]. Євангеліст Лука теж веде родовід від Ісуса. З переліку предків Ісуса від Адама до Йосипа можемо порахувати, що Йосип був 75-те покоління, а Єссея – 34-е після Адама, отже, Йосип – 41-й після Єссея [5; 3, ст. 23-38].

Отже, з усього сказаного зрозуміло, якщо зображати покоління після Єссея, то повинно бути зображено 28 або 41 особа. Однак М. Драган макси-

мально в іконостасній різьбі фіксує і то, як виняток – 26, а звичайно – 12, 10 чи 6. [1,79].

До найдавніших серед обстежених нами з сюжетом Єссеєвого дерева належать врата, із церкви Св. Архангела Михайла (1695 р.) із с. Новий Кропивник Дрогобицького району Львівської області. Усі зображення на вратах – різьблені. У нижній частині врат на обох стулках горизонтально розташовувалась фігура лежачого Єссея з живота якого по лінії центральної колонки врат виростає стовбур дерева. Від стовбура відходять убік тонкі за рисунком звивисті гілочки дерев із кетягами винограду. На гілках зображені у високому рельєфі сидячі фігурки 12 царів – предків Ісуса Христа.

Також за лінією центральної колонки врат виростає стовбур дерева із горизонтально лежачої на обох стулках фігури Єссея на вратах іконостаса з церкви Великомученика Юрія (церква з 1874 р., врата встановлені з іконостаса XVIII ст.) с. Лещатів Сокальського району Львівської обл. Тонкі гілки дерева розходяться на обох стулках врат, а між ними симетрично розташовані також 12 царів (погруддя, виконані у високорельєфній різьбі).

Композиції з Єссеєвим деревом розглядаємо як розгалуження здавна дуже поширеного у світовому та українському мистецтві мотиву дерева. У XVII-XVIII століттях в тогочасній книжковій гравюрі існував мотив дерева і не тільки Єссеєвого. Так, у деревориті анонімного майстра, який зберігається у Національному музеї у Львові бачимо зображення тіла Ісуса Христа прибитого до стовбура дерева [6, ст. 44]. Руки Ісуса припнуті до гілок, що розхиляються убік. Стовбур та гілки ніби утворюють Т – подібний хрест. Від цих верхніх гілок розходяться у напрямку вниз менші гілки, на яких розташовані округлі медальйони із нагрудними зображеннями різних біблійних персонажів, усього їх 12. Це дещо нагадує скульптурні та живописні зображення царів на царських вратах з сюжетом Єссеєвого дерева.

У графічних сюжетах проте не зустрічаємо зображень із стилізацією зображення дерева із втратою рослинної подібності, як помічаємо у різьбі царських врат під впливом рококо.

Саме такою постає перед нами різьба царських врат із церкви Покрови Пресвятої Богородиці (1713 р.) із с. Деренівка Теребовлянського району Тернопільської області (рис. 1). Загальний характер різьби врат – значно площинніший, аніж барокової, об'ємніший на новокропивницьких та лещатівських вратах. 10 портретів царів на деренівських вратах зображені не скульптурою, як у попередньо проаналізованих пам'ятках, а живописом [7]. Власне і стовбур дерева і листки рослин втратили свою натуральну рослинну подібність. Очевидно, врата деренівської церкви походять з другої половини XVIII ст.

Також більш низькорельєфна і площинніша різьба царських врат із церкви Різдва Пресвятої Богородиці (1785 р.) із смт. Делятин Надвірнянського району Івано-Франківської області (рис. 2). На обох стулках поміж різьблені мотиви кетягів плодів та листків винограду у шаховому порядку розташовувались 16 живописних медальйонів зі зображеннями біблійних царів – предків Ісуса Христа.

М. Драган зазначає, що найновіші врата серед обстежених з мотивом Єссеєвого дерева зі с. Мельни поблизу Рогатина (1809) [1, ст. 79]. Однак обсте-

жений нами матеріал дає змогу доповнити дані М. Драгана і ввести в науковий обіг царські врата з мотивом Єссеєвого дерева уже з початку XX ст. До таких належать врата з церкви Введення Пресвятої Богородиці з с. Тарнівки Сколівського району Львівської обл., 1924 р. За висотою пластинки їх різьба площинніша від різьби такого сюжету XVII-XVIII ст. З горизонтально розташованої у нижній частині двох стулок врат фігури Єссея виростає в обох стулках виноградна лоза есованої лінії, поміж якої розташовано замість медальйонів з живописними чи скульптурними зображеннями 29 голівок квітки соняшника.

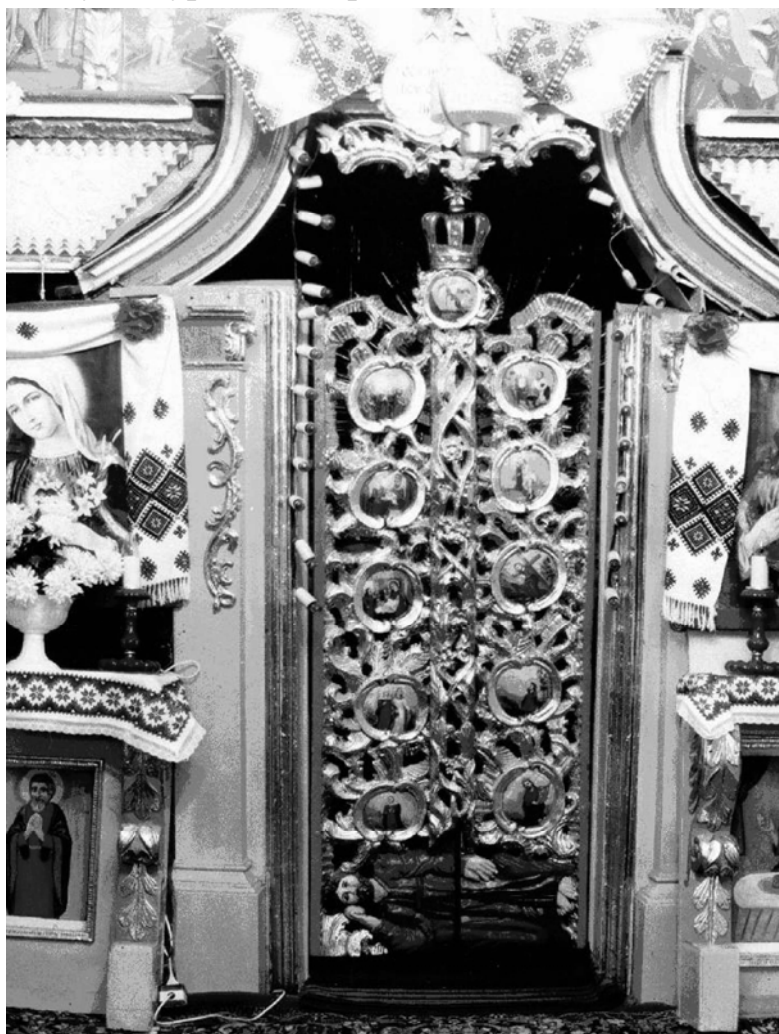

Рис. 1. Царські врата із церкви Покрови Пресвятої Богородиці (1713 р.) зі с. Деренівка, Теребовлянського району Тернопільської області

Ще одні еклектичні врата з Єссеєвим древом – це з церкви Богоявлення Господнього (1860) Самбірського району Львівської обл. Тут Єссеєв також у позиції належачи у червоному халаті з сивою бородою та коричневим волоссям. Решта поверхні різьби – золочена. У попередньо аналізованих вратах уся поверхня різьби – золочена, водночас – і фігура Єссея.

Отже, обстежені пам'ятки кінця XIX – поч. XX ст. дають змогу зробити висновки, що цей мотив не тільки дожив до XX ст., але й перетерпів певні зміни. У XVII-XVIII ст. фігуру Єссея зображали як належачи (царські врата з церкви Покрови Пресвятої Богородиці с. Деренівка Теребовлянського району, 1713 р., із церкви Пресвятої Богородиці см. т. Делятин Надвірнянського району Івано-Франківської обл. та ін.), так і насидячи (царські врата з с. Добра

Шляхетська, з XVIII ст.) [7, ст. 19]. В еклектичний період – належачи, а царів у медальйонах зображали тільки живописом, тоді як у XVII – XVIII ст. як живописом (врата зі Деренівки, Делятина чи Доброї Шляхетської), так і в скульптурі (врата з церкви Великомученика Юрія с. Лещатів Сокальського району Львівської обл., з XVIII ст.).

Рис. 2. Царські врата із церкви Різдва Пресвятої Богородиці (1785 р.) із смт. Делятин, Надвірнянського району Івано-Франківської області

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Мотив Єссеєвого дерева, який з'явився в іконостасній різьбі України у другій половині XVII проіснував аж до XX ст. включно. У другій половині XVII до середини XVIII ст. характерною особливістю сюжету була соковита барокова об'ємність, з другої половини XVIII ст. – зміни, привнесені рококо (більша площинність пластики, поступова втрата рослинної подібності рослинного сюжету). На основі власного польового матеріалу у статті вперше показано, як цей сюжет дожив до XX ст. Перспективним напрямком у продовженні дослідження є більш детальний аналіз сюжету Єссеєвого дерева у епоху історизму та неостилів (друга половина XIX – початок XX ст.).

Література

1. Драган М. Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст. – К.: Наук. думка. 1978 р. – 202 с.
2. Летнянчин Л. Трактатування сюжету "Древо Ісеея" в стінописі церкви св. Юра у Дрогобичі// Дрогобицькі храми Воздвиження та Святого Юра у дослідженнях. – Дрогобич: Відродження. – 1998. – С. 96-102.

3. Біблія. Книга пророка Ісаї.
 4. Євангеліє від Матвія.
 5. Євангеліє від Луки.
 6. Шпак О. Іконографія Розп'яття в українських дереворізах XVII – XVIII століть// Українська Хрестологія. Народознавчі зошити. – Львів. 1997. – С. 44.
 7. Одрехівський Р. Різьбярство Лемківщини. – Львів: Сполом. – 1998. – 261 с.
-

УДК 398:392.5(477)

Наук. співроб. Н.Б. Пастух, канд. філолог. наук –
Інститут народознавства НАН України

СИМВОЛИ ДЕРЕВА У ВЕСІЛЬНІЙ ОБРЯДОВІЙ ПІСЕННОСТІ УКРАЇНЦІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Виявлено групи символів-дендронімів, які фігурують у весільній обрядовій пісенності всіх регіонів України. Водночас простежено регіональні особливості символічного "репертуару" весільних пісень.

Ключові слова: символ, весільна обрядовість, весільнопісенна символіка, регіон, дендронімний символ.

*Research worker N.A. Pastukh – Institute of Area Studies at
the National Academy of Sciences of Ukraine*

The Symbols of tree in the Ukrainian's wedding ritual singing: the regional aspect

In the article author defined the group of dendryform symbol in the wedding ritual singing of all Ukrainian regions. At the same time he traces the regional peculiarity of symbolic "repertory" of wedding ritual songs.

Keywords: symbol, wedding ritual, symbolical system of wedding song, region, dendryform symbol.

Дерево – один із центральних атрибутів весільного обряду та стрижневих символів весільної пісенності [1]. Дендроніми весільного ритуалу генетично та відповідно семантично пов'язані з образом світового дерева. Тому у весільній обрядовості та пісенності українців присутнє майже все змістове та функційне багатоманіття цього магістрального символу традиційної картини світу.

Важливим під час символізації виявляється граматичний рід назви дерева, який впливає на об'єкт символізації таким чином, що назви жіночого роду, зазвичай, позначають осіб жіночої статі (вишня, калина, малина – молода), а назви чоловічого роду – осіб чоловічої статі (явір, дуб – молодий). "Чоловічі" символи-дендроніми в українській весільній обрядовій пісенності трапляються значно рідше, ніж "жіночі" (дуб, клен, явір, терен). Серед традиційно "чоловічих" дендронімів спостерігаємо тенденцію до зміни граматичного роду з чоловічого на жіночий, що дає змогу відповідно позначати молоду. Зокрема, усталено чоловічий символ – явір – у пісні виринає у зовсім незвичному зіставленні:

Зелена явіриночка,
Чом ти мала, невеличечка?
Чи ти росту невисокого...
– Молодая Марієчка,
Чом ти мала, невеличечка?
Чи ти роду не великого... [2, ст. 148].